

„Konfliktuskezelés” a romániai magyar sajtónyilvánosságban

A címben használt idézőjel nem véletlen. Hogy miért folyamodtam ehhez, remélem, az alábbiakban kiderül. Mielőtt bármilyen konfliktusról, vagy annak valamilyen kezelési módjáról szólnék, előbb vegyük szemügyre a cím második részét.

Az elmúlt majdnem egy évtizedben nagyon sok jelzővel illették a romániai magyar nyilvánosságot (RMNY), illetve több leírást olvashattunk e szféra működéséről. Mielőtt én is elmondanám a magam elbeszélését e témakörben, nagyon röviden hadd idézzem fel, néhány szerző hogyan jellemezte az RMNY-t, illetve az ebben megjelenő diskurzusokat mostanig.

Cs. Gyimesi Éva egyneműsítő diskurzusról beszélt, Bíró Zoltán affirmativizmusról, Magyarai Tivadar kolozsvári szociológus monopolista diskurzusról, Horváth István önkorlátozó sajtónyilvánosságról, Bakk Miklós–Horváth Andor–Salat Levente egy közös tanulmányukban a romániai magyar média-politizálást összefüggésbe hozza a közgondolkodás túlpolitizált és alulinformált voltával, Magyarai Nándor László egy 1991-ben megjelent tanulmányában a nyilvános beszéd ráolvasás-jellegét emelte ki, Egyed Péter egy interjúban azt állította, hogy a sajtó képtelen elszakadni a korábbi beidegződésektől és megreked a helyi intrikák szövevényében, Veress Károly dilettánsok heroizmusát emlegette egyik könyvében, míg az irodalom kapcsán az hangzott el Láng Zsolt részéről, hogy ez kirekesztésen alapuló „bolsevik” irodalom. A sort nyilván lehetne folytatni, de számomra most nem ez érdekes, hanem inkább az, hogy ezek a kilencvenes évek különböző szakaszaiban különböző szerzők által megfogalmazott kritikák mintha mind ugyanazt sugallnák: a RMNY a politika (pontosabban az RMDSZ-politikája) által megfertőzött állandó betegnek

tekinthető, aki akkor is az egység és közösség eszméjéről papol, amikor történetesen orvost kellene hívnia.

A fenti jellemzések egyféleképpen tekinthetők szakmai-értelmiségi bravúrnak, de az a tény, hogy nyilvánosan 1990-ben és 1999-ben is hasonló lehet állítani a nyilvánosságról, legalább három dolgot jelez:

- egyrészt a szakmai nyilvánosság gyengeségét, „feed-back impotenciát” (ugyanis megállapításai nem kapnak olyan társadalmi támogatottságot, hogy az képes lenne problémamegoldásként visszahatni);

- másrészt a nyilvánosság homofil (hasonló értékekhez kapcsolódó) újratermelését jelenti;

- harmadrészt pedig arra utal, hogy ez a nyilvánosság szelektív mechanizmusai mellett néha permisszív is, hiszen a létét megkérdőjelező, vagy támadó állításokat is feldolgozás (kritika) nélkül magába fogadja (egy idekívánczó példa: az egyik napilapban különösebb vita nélkül megjelenhetett a sajtót alapjaiban bíráló cikk).

Talán ez az utóbbi állítás a maga kissé paradox mivoltával felveti azt a kérdést, hogy a RMNY-ban egyáltalán létezhetnek-e konfliktusok? Létezhet-e olyan közegben értelmes vita, ahol a résztvevők konszenzust várnak el, a másképp gondolkodókat pedig lehetőleg mellőzik? A romániai magyar közeg mintha még mindig nem nőtt volna fel a nyilvános vita gyakorlatához, a konfliktusok nyílt meg-, illetve kibeszéléséhez. Pedig az előbb felsorolt, nyilvánosságra vonatkozó leírások azt jelzik, hogy szakmai-értelmiségi körökben van némi igény a független véleményalkotásra.

A RMNY-ban megjelenő konfliktusok elemzése előtt javasolom, hogy ezt a sajtónyilvánosságot analitikusan válasszuk szét két dimenzióra, ugyanis a nyilvánosság egységes masszaként való kezelése éppen a már jelzett etnikai egység jegyeinek perpetuálásához vezet. A sajtónyilvánosság szerkezete bonyolultabb annál, hogy egyetlen fogalmi ernyővel letakarjuk. Úgy gondolom a RMNY-ban két szintet külön kell választanunk: egyrészt létezik az úgynevezett szétterjedő nyilvánosság, másrészt pedig számolnunk kell a helyi nyilvánosságokkal (ez a megállapítás főképp az írott sajtóra vonatkozik, de valószínű, hogy többé-kevésbé az elektronikus médiák generálta

nyilvánosságra is érvényes) A két szint megkülönböztetését részint az empiria követeli meg, ám részint a felbukkanó konfliktusok természetrajzának elemzéséhez szükséges elméleti keretet is szolgáltatják. (Szociológusok ilyenkor azt szokták mondani, tekintünk ezekre mint weberi értelemben vett ideáltipikus konstrukciókra, hiszen lényegében egyik szint sem létezik tiszta formában a „valóságban”, e konstruktumok pusztán a megértést segítik elő.)

Az alábbiakban részletesebben kifejtem e két szféra működését, illetve jelzem azt is, milyen típusú konfliktusok jelentkeznek az egyes szinteken.

A.) Szétterjedő nyilvánosság

Ezt a nyilvánosságot azok a sajtótermékek kreálják, amelyek az előfeltételezett romániai magyar társadalom egészét, vagy nagy részét szeretnék lefedni (ide tartozik pl. a Romániai Magyar Szó, Erdélyi Napló, a Hét, a Korunk, de többé-kevésbé a megyei lapokat is idesorolhatnánk).

Ez a nyilvánosság etnikai reprezentatív nyilvánosság:¹⁰ ez azt jelenti, hogy ebben a szférában a magyar etnikumnak mint olyannak a megmaradására vonatkozó tematizációi kerülnek elsősorban napvilágra, azonban mivel ez a megmaradás az RMDSZ által politikailag felvállalt cél, a nyilvánosságot elárasztják eme politikáról szóló hírek, fejtegetések, interjúk stb. Ebben a kontextusban a romániai magyar ember olyan politikai állat (zoón politikon?), akinek a megmaradást, egységet kell folyamatosan táplálékul szolgálni. Természetes, hogy ebben a közegben a felmerülő magyar-magyar konfliktusok politikai vagy sorskérdésként bukkanak fel. Azonban ezeket nem nevezhetjük egyértelmű, vagy nyílt konfliktusoknak, hiszen a háttérben végighúzódik az egység kötelező eszméje. Az egység eszméje nemcsak a szóhasználatban szembetűnő (a gyakori többes szám első személyben való fogalmazás), hanem bizonyos tabuk továbbélésében is. Az ebben

¹⁰ A reprezentatív nyilvánosság kifejezés Habermastól származik, és a nyilvános szférának hatalmi jelekkel való feltöltését jelenti.

a nyilvánosságban megszólalók, vagy megszólítottak, mintha kerül-
nék a különbözőség felvállalását, és ez elvezet a szakirodalomból
ismert „hallgatás spirálja” (E.N.-Neumann) jelenségének elmélyülé-
séhez, azaz a többségi és az ettől eltérő kisebbségi vélemények közötti
különbségek növekedéséhez.

A szétterjedő nyilvánosságban megjelenő viták – mint említettem
– elsősorban politikai jellegűek, pontosabban az RMDSZ-en belüli
konfliktusok kicsapódásai. Érdekes itt azonban megjegyezni, hogy
ezekre a belső konfliktusokra a nyilvánosságban először nem a
RMNY-on belül reflektáltak, hanem a román nyelvű médiában. A
politikai és értelmiségi elit e konfliktusoknak tudatában volt, azonban
mégsem merete nyíltan felvállalni a nézeteltéréseket, sőt még ma is az
egység diskurzusával próbálja eltakarni. Az úgynevezett radikálisok
és mérsékelték közötti konfliktusoknak az egység mítoszába vetett
hit általi feloldására mindkét oldalról találhatunk példát: (a két szárny
közötti ellentét) „mondvacsinált megkülönböztetés, amelyet a romá-
nok eszeltek ki, hogy megbontsák sorainkat”, ugyanis „a két nézet
képviselői korántsem ellenségei, hanem sokkal inkább harcostársai
egymásnak”. A kataszter ügy kapcsán pedig a „radikálisok” oldaláról
hangzott el „a kataszter össznemzeti cél mindmáig, olyan, ami nor-
mális esetben összeköt s nem szétválaszt”. A szétterjedő nyilvánosság
hiába szembesült e megosztottsággal, továbbra sem próbálja kiaknáz-
ni az ebben rejlő lehetőségeket, és folyamatosan újratermeli a meg-
maradás vonzáskörébe tartozó szimbolikus szférát. Továbbra is tabu-
kat éltet, és nem teszi nyilvánvalóvá a politikai elit vitáinak tétjét: itt
hatalmi harcokról van szó, amelyeket akár mannheimi szótárral is
leírhatunk, aki szerint a tudást a társadalomban elfoglalt hely határozza
meg, ezért a hatalomban levők társadalmi tudása szükségszerűen
ideologikus, míg az ellenzékben levők kénytelenek az utópia fegy-
vertárához nyúlni.

E szétterjedt nyilvánosságban tehát inkább „konfliktuselkerülő”
technikákról beszélhetünk, amely eljárások közül a következőket
említhetjük meg:

– álviták: ezek olyan viták, ahol a vitaindító barátián felszólít több szerzőt, hogy egy adott témában fejtsék ki véleményüket. A beérkezett írások egyszerre jelennek meg, ezért tényleges egymásra-reflektálás nem történik, és későbbi lapszámokban sem történnek visszautalások. A felkért szerzők kiléte külön elemzés (network-analízis) tárgyát képezné. (A Korunkban például nemrégiben Makkai Sándor Magunk revíziója c. könyve kapcsán volt egy ilyen „vita”. A beérkezett írások szerzői mindannyian „író-emberek” voltak, a legfiatalabb pedig negyvenéves);

– nyílt levelezgetés, azaz nyílt levelek sajtón keresztül történő küldözgetése. Ez azért konfliktuselkerülő technika, mert a nyílt levél csak egyfajta figyelmeztetés, a konfliktus nem tud kibontakozni, a nyilvános sorokba szedett feszültségek nem oldódnak fel, kompromisszumos megoldások nem születnek;

– álinterjú: az újságíró mintegy aládolgozik a megkérdezett politikusnak, aki viszont hatalmi hierarchiájának tudatában elmeséli, hogy „miről szól a világ”, tehát az a társadalmi valóság, amelyben az olvasó él, nem az újságíró és a politikus egyenrangú verbális interakciójából konstituálódik, hanem a hatalmi szempont érvényesül;

– a potenciális konfliktusok exportálása, illetve importálása: a magyar-magyar konfliktusok elemzése helyett a magyar-román konfliktusok kerülnek előtérbe. A magyar-magyar konfliktusokat sokkal profitálőbb (anyagilag is) az anyaországba exportálni, és a magyar belpolitika mezsgyéjén elhelyezni (példa: a Partiumi Keresztyén Egyetemről a Népszabadságban megjelent cikkekre való reflektálás).

Valószínű, hogy további technikákat is tetten lehetne érni, jómagam csak a legszembetűnőbbeket említettem meg. A nyilvánosság ilyenén működése természetesen összefügg a nyilvánosságot termelők szakmai felkészülésével, az egyes szerkesztőségek, a politikai, üzleti és civil szféra közötti összefonódásokkal, hiszen ezen tényezők is befolyásolják a „szerkesztőség, mint szűrő” jelenségét. Az elsősorban szimbolikus szférát újratermelő, az etnikai határokat megerősítő szétterjedő nyilvánosságban a kizáró jellegű „vagy-igen-vagy-nem” konfliktusok (A.O. Hirschman) szeretnének felszínre törni.

B.) Helyi nyilvánosság(ok)

Úgy gondolom, a RMNY-nak az elmúlt években kibontakozóban van egy lokális szintje is. Azért használom a többes számú helyi nyilvánosságok kifejezést, mert ez a fajta nyilvánosság több olyan szigetszerű kezdeményezést takar, amelyek mondhatni teljes Erdély területét lefedik, de egymással ritkán kommunikálnak. Nem azért, mintha ezek az újságok egymással konfliktusban lennének, hanem azért, mert hatókörük, célkitűzéseik, gondoljaik általában egy városhoz és annak környékéhez, vagy egy vidékhez kapcsolódnak.

A helyi nyilvánosságokban sokkal inkább testközelbe kerülnek az emberek mindennapi gondoljai, következésképpen itt jobban artikulálódnak bizonyos konfliktusok. A nyilvánosságnak ez a szintje strukturális értelemben megközelíti a habermasi értelemben vett polgári nyilvánosságot. Míg a polgári nyilvánosság az állam és a társadalom között feszülő térben helyezkedik el, ezek a helyi nyilvánosságok egy település és annak vezetői közötti, nagyon gyakran feszültségteljes teret kívánják betölteni. E nyilvánosságok tematizálásai szükségszerűen helyi dolgokra vonatkoznak, működésük során környezetére ráfigyelő polgárokat feltételeznek. A nyilvánosságnak ebben a szférájában a magyar-magyar konfliktusok nem úgy jelennek meg, mint az előbb vázolt szétterjedt nyilvánosságban. A konfliktusok szociális, gazdasági vonalak mentén is élesen kidomborodnak, és ennek természetesen helyi politikai vonatkozásai is vannak. Ebben a nyilvánosságban egy magyar politikus nem föltétlenül RMDSZ-politikus, és a politikusok kiváltképpen helyi dolgokban nem lehetnek kizárólagos valóságértelmezők. Ez érthető is, hiszen egy település vonatkozásában az ún. informális nyilvánosság (azaz köztudat) és a helyi sajtónyilvánosság között nincs, nem lehet olyan nagy szakadék, mint pl. egy országos nyilvánosság és közvélemény esetében.

Az etnikai, szimbolikus szféra itt is jelen van, de arányait tekintve korántsem olyan nagy, mint a másik nyilvánosságban: az egység eszméje itt nem tör kizárólagosságra, hanem többé-kevésbé spontán módon beépül a helyi identitás valamelyik szintjére.

A helyi nyilvánosságok között adott téma kapcsán lehet nézeteltérés, de mivel ezek egymástól függetlenül működnek, valódi konfliktus nem alakulhat ki, hanem inkább a helyi, régiószerű sajátosságok domborodnak ki: egy román-magyar jégkorong-mérkőzés megítélése másképp történik például a margitai és a gyergyói helyi lapban.

A kettős nyilvánosság és a konfliktusok lehetőségei

A fentiekben röviden jellemzett nyilvánosság két szintjén a konfliktusok másképp jelennek, illetve jelenhetnek meg. A szétterjedt nyilvánosságban, mint láttuk, elsősorban politikai jellegű konfliktusok bukkanak fel, míg a lokális nyilvánosságokban a szociális kérdések körüli viták bontakoznak ki. Albert O. Hirschman kifejezéseit használva, az előbbi szférában „vagy-igen-vagy-nem”, míg az utóbbiban „több-vagy-kevesebb” jellegű konfliktusokkal kell számolnunk. A szétterjedt nyilvánosságban egyfajta harc zajlik a kizárólagos jövőkép forgalmazásáért, míg a helyi nyilvánosságokban alkupozíciókért, kisebb közösségek, települések életét konkrétan befolyásoló döntéshozói pozíciókért küzdenek. Itt nem egy legitim jövőkép a tét, hanem a mindennapi életvitel javítása. Az első fajta nyilvánosság hierarchikus berendezkedést sugall, a második pedig a viszonyok horizontális pályára való helyezését sürgeti.

Természetesen, a két szféra között léteznek átjárások, ezek a csatornák pedig etnikai jellegűek. A szétterjedt nyilvánosság ugyanakkor szociálisan érzéketlen, pedig a helyi nyilvánosság működtetése szakmai okok miatt helyenként esetleges. Az előbbi politikába való begubózást, utóbbi pedig lokalitásba való elzárkózást eredményez.

Végezetül egy normatív kijelentés. A konfliktusok hiánya a professzionalizmus értékmérője. A konfliktusok nem a közösség szétforgácsolását jelentenék, hanem sokkal inkább a realitásokkal való nyílt szembenézést. Éppen a problémákkal való szembesülés bátortalansága az, ami a közösség, az egység eszméjét irreálisan felértékeli. Tehát: több konfliktusra volna szükség, és akkor érdemben lehetne beszélni a konfliktuskezelési módokról is!